

80 let Přírodovědeckého muzea v Hradci Králové

80 years of the Museum of Natural History in Hradec Králové

Bohuslav Mocek ¹⁾

1) Muzeum Východních Čech v Hradci Králové, Eliščíno nabřeží 465, CZ – 500 03, Hradec Králové, e-mail: b.mocek@muzeumhk.cz

Obr. 1. Zoologické sbírky Hlaváčova soukromého muzea v Lázních Bělouhradě (1922). (Foto Archiv Muzea východních Čech v Hradci Králové).

Úvod

2. července 1939 bylo v Hradci Králové na Malém náměstí slavnostně otevřeno samostatné Přírodovědecké muzeum Zemědělského ústavu. Při příležitosti 80. letého výročí založení instituce byla v roce 2019 připravena výstava a stejnojmenná publikace *Příroda z depozitářů*, připomínající si tuto událost v historii města a umožňující návštěvníkům nahlédnout do dobových instalací tehdejšího muzea. Zájemci o přírodu si mohli prohlédnout výběr z původních kolekcí přírodnin, např. ulity a lastury mořských měkkýšů, exotický hmyz, herbáře, unikátní nálezy fosilií a další dobové kuriozity z depozitářů.

PŘÍRODOVĚDECKÉ MUZEUM ZEMĚDĚLSKÉHO ÚSTAVU (1939–1945)

Organizovaná sběratelská a muzejní činnost přírodovědeckého charakteru se na Hradecku začala rozvíjet na půdě přírodovědecké sekce „Zemědělského ústavu pro kulturní a hospodářské povznesení severovýchodních Čech“, založeného v Hradci Králové začátkem roku 1934. Sekce sdružovala desítky regionálních zájemců o přírodu a vlastivědných pracovníků. Aktivními členy byli zejména přední botanici, zoologové a geologové, kteří rozvíjeli systematickou terénní činnost a spolupracovali na vědeckém

Obr. 2. Geologický výstavní sál Přírodovědeckého muzea. (Foto Archiv Muzea východních Čech v Hradci Králové).

zpracování materiálu. Předsedou sekce byl dr. František Ulrich, profesor Karlovy Univerzity, rodák z Boharyně, jehož mineralogické sběry se později staly základem geologických muzejních sbírek. Skupina nadšených mladých botaniků, např. K. Prokeš, V. Kavka, K. Krčan, E. Hadač, B. Válek a mykolog F. Smotlacha založila herbáře Zemědělského ústavu a organizovala botanický výzkum regionu. Do budování přírodovědeckých sbírek se zapojil zejména jednatel sekce Vítězslav František Hlaváč – učitel a majitel přírodovědeckého muzea v Lázních Bělohradě, kde shromáždil více než 10 000 geologických, paleontologických, botanických a zoologických exponátů.

Snahy o zřízení přírodovědeckého muzea v Hradci Králové byly završeny uvolněním budovy staré radnice na Malém (Husově) náměstí, kam byly umístěny přírodniny z výzkumů východních Čech shromážděné členy sekce a převezeny sbírky V. F. Hlaváče z jeho soukromého muzea v Lázních Bělohradu. Přírodovědecké muzeum Zemědělského ústavu bylo slavnostně otevřeno 2. července 1939. V. Hlaváč se stal jeho prvním kustodem a ředitelem.

Sbírky přírodovědeckého muzea byly zpřístupněny v té době obvyklou formou „otevřených depozitářů“. K expozici byl vydán průvodce, návštěvníky většinou doprovázel kustod, který podával výklad. Výstavní sbírky byly instalovány v šesti místnostech. V depozitáři byly však uloženy již dosti početné sbírky studijní. Kromě Hlaváčových sbírek fosilií a měkkýšů to byly např. kolekce od významných hradeckých osobností a jednotlivé dary milovníků přírody. Cenná byla například sbírka exotických motýlů a vycpanin od vrchního soudního rady I. Srdínka, sbírka motýlů bývalého okresního hejtmána J. Wolfa, nebo petrografická sbírka veterinárního rady J. Soukupa.

Přírodovědecké muzeum první poloviny 20. století hrálo významnou vzdělávací roli, neboť návštěvníci zde mohli vidět autentické přírodniny, se kterými se běžně nesetkali. Sbírky obsahovaly geologické vzorky, rostliny a zvířata místního původu, ale i exponáty z jiných geografických oblastí. Významné místo zaujímaly barevné a tvarové odchylky, ukázky neobvyklých přírodních materiálů. Vděčným výstavním tématem byla jedovatá a nebezpečná zvířata, tropická a mořská fauna.

KRAJSKÉ MUZEUM – PŘÍRODOVĚDECKÉ ODDĚLENÍ (1946–2019)

V letech 1947–1957 se výrazným způsobem zapsal do historie muzea entomolog RNDr., PhDr. Vladimír Balthasar, Dr.Sc. (* 21. 6. 1897 v Praze – † 10. 11. 1978 v Praze). V jeho osobě nastupuje poprvé jako kustod přírodovědných sbírek odborník s přírodovědným vzděláním a profesionální muzejní pracovník (pracoval ve Slovenském národním muzeu v Bratislavě). S jeho působením je spojený rozmach muzejní práce v přírodních vědách, především v zoologii, znamenající podstatný přínos pro budování sbírkového fondu. Zasloužil se o entomologický výzkum východních Čech, obohatil značně dokumentační entomologické a ornitologické sbírky hradeckého muzea. Hlavní entomologickou specializací V. Balthasara byl výzkum koprofágních vrubounovitých brouků (Scarabaeidae), kde se patří k předním světovým odborníkům. Publikoval přes 200 původních prací a popsal na 250 nových druhů pro vědu. Uveřejnil i velký počet kratších sdělení, recenzí, kritik, monografických přehledů, personálních sdělení a populárních článků.

Obr. 3. Výstavní uspořádání mořských mušlí v Přírodovědeckém muzeu (1939). (Foto Archiv Muzea východních Čech v Hradci Králové).

Obr. 4. Holub stěhovavý (*Ectopistes migratorius*). Unikátní preparát z nejstarších sbírkových fondů muzea. (Foto M. Beneš).

Kromě terénního a vědeckého studia se intenzivně podílel na práci Československé společnosti entomologické, kde byl členem od roku 1926; v roce 1959 byl jmenován čestným členem.

Za doby působení V. Balthasara navštěvoval v letech 1955–1957 přírodovědecké muzeum hradecký malíř Otakar Řípa, který vytvořil soubor 36 akvarelů tropických motýlů podle exemplářů darovaných v prvních letech existence muzea I. Srdínkem. O existenci akvarelů jsme se dozvěděli díky p. ing. Ivě Drbalové a Haně Čermákové – vnučkám dr. Balthasara, které je objevily v roce 2017 při pořádání rodinného archivu. V úvodním textu k souboru se malíř vyznává, že byl inspirován dílem hlubotiskových reprografů Maxe Švabinského „Motýlí čas“ aby „se pokusil zachytit krásu jedinečných motýlů vynikajících rozmanitostí tvarů, bohatostí kresby a nádherou barev“. Exempláře tropických motýlů se díky péči několika generací kurátorů dochovaly ve velmi dobrém stavu a jsou cennou součástí entomologické sbírky.

V roce 1946 se Přírodovědecké muzeum sloučilo s Městským uměleckoprůmyslovým muzeem a v roce 1951 bylo začleněno jako přírodovědecké oddělení do struktury Krajského muzea.

V letech 1957–1964 vedl oddělení entomolog RNDr. Adolf Čejchan, který se zasloužil o modernizaci pracoviště, vydávání odborného časopisu a systematické doplňování přírodovědecké knihovny.

Od konce 60. let 20. století jsou průběžně sbírky přírodnin doplňovány v jednotlivých oborech (geologie, botanika, entomologie, zoologie) především výzkumnou terénní činností profesionálních muzejních pracovníků, ale i plánovitými nákupy. Hlavním programem přírodovědeckého

Obr. 5. Koroptev polní (*Perdix perdix*). Výstavní diorama ze starých fondů muzea (před r. 1950). (Foto M. Beneš).

oddělení muzea se stává dokumentace a výzkum přírodních poměrů regionu. V zoologických oborech byla ichthyologem RNDr. Karlem Lohniským založena a v letech 1957–2005 rozvíjena studijní sbírka ryb, která se dnes řadí k nejvýznamnějším v ČR. K dlouhodobým rozsáhlým projektům patří botanická a entomologická inventarizace chráněných území východních Čech, sledování flóry a fauny lomu Rožmitál u Broumova a výzkum permokarbonských fosilních ryb v Podkrkonoší a Boskovické brázdě. V roce 1993 bylo přemístěno celé přírodovědecké pracoviště z budovy na Malém náměstí do objektu v Gayerových kasárnách. Po dobu plánované rekonstrukce Gayerových kasáren budou v období 2019–2023 sbírky umístěny v budově bývalé dívčí školy ve Stěžerech.

MUZEUM VÝCHODNÍCH ČECH V HRADCI KRÁLOVÉ (2020)

V současnosti jsou přírodovědecké sbírky členěny do 3 podsbírek (geologická, botanická a zoologická) a obsahují téměř 900 000 sbírkových předmětů.

Většina muzejních sbírek byla již dávno uložena do nových obalů, průvodní údaje jsou přepsány i digitalizovány, aby vše odpovídalo jejich ochraně a lepší manipulaci. Z obdivu k řemeslné práci svých předchůdců nebo nostalgii k době, kdy staré fondy vznikaly, se podařilo ponechat některé preparáty v původním provedení. Takto uchované exponáty jsou nyní vzácným dokladem dřívějších preparačních postupů, způsobů tvorby sbírek i formách popularizace.

Současný výzkum a dokumentace přírody regionu doprovázené tvorbou sbírek navazují na téměř stoletou tradici

přírodovědeckého bádání na Královéhradecku. Staré sbírky nejenže neztrácejí hodnotu, ale jsou cenným dokladem ke studiu přírody.

Obr. 6. Titulní list publikace *Příroda z depozitářů*. Dostupná na www.muzeumhk.cz/eshop/knihy-a-publikace/priroda-z-depozitaru.html